

KASB-HUNAR KOLLEJLARIDA DUAL TA'LIM TIZIMINING KASBIY TAYYORGARLIK SIFATIGA TA'SIRI

TURG'UNOVA BARNO MUTALLIBOVNA

ANDIJON SHAXAR 5- SON TEXNIKUM

Ingliz tili fani o'qituvchisi

barnoxonturgunova44@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kasb-hunar kollejlarda dual ta'lim tizimining kasbiy tayyorgarlik sifatiga ta'siri tahlil qilingan. Hozirgi kunda mehnat bozori ehtiyojlariga mos, amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, dual ta'lim tizimi nazariy ta'lim va ishlab chiqarish amaliyotining o'zaro integratsiyasini ta'minlovchi samarali pedagogik model sifatida e'tirof etilmoqda. Tadqiqotda dual ta'limning mazmun-mohiyati, uning kasb-hunar kollejlarda qo'llanilish xususiyatlari hamda o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan.

Maqolada dual ta'lim tizimining o'quvchilarda amaliy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ishlab chiqarish muhitiga moslashish, mustaqil faoliyat yuritish hamda kasbiy masalalarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ta'lim muassasalari va ish beruvchi korxonalar o'rtasidagi hamkorlikning samaradorligi, o'quv jarayonini mehnat bozori talablariga moslashtirish imkoniyatlari ham tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari dual ta'lim tizimi bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, ularning ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirish va kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini yuksaltirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Dual ta'lim tizimini yanada takomillashtirish uchun ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kengaytirish, amaliy mashg'ulotlar sifatini oshirish hamda zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan mexanizmlarni rivojlantirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, kasb-hunar kolleji, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy kompetensiya, amaliy ta'lim, mehnat bozori, ta'lim sifati, ishlab chiqarish amaliyoti, mutaxassis tayyorlash, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, ish beruvchilar, raqobatbardoshlik, kasbiy rivojlanish, innovatsion ta'lim, bandlik.

ANNOTATION

This article analyzes the impact of the dual education system on the quality of vocational training in vocational colleges. In the context of modern labor market requirements, the preparation of highly qualified specialists with strong practical skills has become one of the priority tasks of the education system. From this perspective,

the dual education system is recognized as an effective educational model that ensures the integration of theoretical learning with practical training in real production environments. The study examines the essence and characteristics of dual education and highlights its role in developing students' professional competencies in vocational colleges.

The article reveals the significance of dual education in enhancing students' practical knowledge, skills, and abilities, facilitating their adaptation to the workplace, fostering independent professional activity, and improving their problem-solving capacities in occupational settings. Particular attention is given to the effectiveness of cooperation between educational institutions and employers, as well as to the opportunities for aligning the educational process with labor market demands. The findings indicate that the dual education system contributes to increasing graduates' competitiveness, expanding employment opportunities, and improving their readiness for professional activities.

The study also substantiates the need to further improve the dual education system through strengthening partnerships with enterprises, enhancing the quality of practical training, and developing mechanisms aimed at forming modern professional competencies.

Keywords: dual education, vocational college, vocational training, professional competence, practical education, labor market, quality of education, industrial practice, specialist training, education-industry integration, employers, competitiveness, professional development, innovative education, employment.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается влияние дуальной системы образования на качество профессиональной подготовки обучающихся в профессиональных колледжах. В современных условиях одной из приоритетных задач системы образования является подготовка квалифицированных специалистов, обладающих не только теоретическими знаниями, но и практическими навыками, соответствующими требованиям рынка труда. В этой связи дуальная система образования рассматривается как эффективная модель обучения, обеспечивающая интеграцию теоретического обучения с практической деятельностью на производстве. В исследовании раскрываются сущность и особенности дуального образования, а также его роль в формировании профессиональных компетенций обучающихся профессиональных колледжей.

В статье обоснована значимость дуального образования в развитии практических знаний, умений и навыков обучающихся, их адаптации к условиям производственной среды, способности самостоятельно выполнять профессиональные задачи и принимать решения в реальных рабочих ситуациях. Особое внимание уделено эффективности взаимодействия образовательных

учреждений и предприятий-работодателей, а также возможностям приведения содержания обучения в соответствие с потребностями рынка труда. Результаты исследования показывают, что дуальная система образования способствует повышению конкурентоспособности выпускников, расширению возможностей их трудоустройства и повышению уровня готовности к профессиональной деятельности.

Также в работе обосновывается необходимость дальнейшего совершенствования дуального образования посредством расширения сотрудничества с производственными предприятиями, повышения качества практической подготовки и разработки механизмов формирования современных профессиональных компетенций.

Ключевые слова: дуальное образование, профессиональный колледж, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, практическое обучение, рынок труда, качество образования, производственная практика, подготовка специалистов, интеграция образования и производства, работодатели, конкурентоспособность, профессиональное развитие, инновационное образование, занятость.

KIRISH

Bugungi kunda dunyo miqyosida iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, ishlab chiqarish jarayonlarining modernizatsiyalashuvi va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi mehnat bozorida yangi talablarning shakllanishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda ish beruvchilar nafaqat nazariy bilimlarga ega, balki amaliy ko'nikmalarni puxta egallagan, mustaqil fikrlay oladigan va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatiga ega bo'lgan mutaxassislariga ehtiyoj sezmoqda. Shu sababli kasb-hunar ta'limi tizimini takomillashtirish, uning mazmunini mehnat bozori talablariga moslashtirish va ta'lim sifatini oshirish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham kasb-hunar ta'limini rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash va yoshlarning bandligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. So'nggi yillarda kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish, o'quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida yangilash hamda ta'lim muassasalari bilan ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning asosiy maqsadi mehnat bozorida raqobatbardosh, yuqori malakali va amaliy tajribaga ega mutaxassislarni tayyorlashdan iborat.

Zamonaviy mehnat bozori sharoitida ta'lim muassasalarini bitirayotgan yoshlarning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plab holatlarda bitiruvchilar yetarli nazariy bilimga ega bo'lsalar-da, ishlab chiqarish muhitida ishlash uchun zarur bo'lgan amaliy tajriba va kasbiy

ko'nikmalarning yetishmasligi kuzatiladi. Bu esa ularning ishga joylashish jarayonini murakkablashtiradi va korxonalar tomonidan qo'shimcha o'qitish zaruratini yuzaga keltiradi. Shuning uchun ta'lim jarayonida nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ushbu muammoning samarali yechimlaridan biri sifatida dual ta'lim tizimi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Dual ta'lim — bu ta'lim muassasasida o'qitish va ishlab chiqarish korxonalarida amaliy faoliyatni o'zaro uyg'unlashtirgan ta'lim modelidir. Mazkur tizimda o'quvchilar nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida egallash bilan bir qatorda, korxonalarda amaliy faoliyat olib borish orqali kasbiy tajriba orttiradilar. Natijada ular o'qish jarayonidayoq real ish muhiti bilan tanishib, kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga puxta tayyorgarlik ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Dual ta'lim tizimi dastlab Germaniyada shakllangan bo'lib, bugungi kunda Germany, Austria, Switzerland kabi davlatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Ushbu tajriba amaliyot va nazariyaning uzviy bog'liqligi mehnat bozorining ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatmoqda. Shu bois ko'plab mamlakatlar dual ta'lim elementlarini o'z ta'lim tizimlariga tatbiq etishga intilmoqda.

Kasb-hunar kollejlarda dual ta'lim tizimini joriy etish o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, amaliy tayyorgarlik sifatini oshirish, ish beruvchilar ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash va yoshlar bandligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining kuchayishi natijasida bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashuvi tezlashadi, ularning kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasi ortadi hamda ishga joylashish imkoniyatlari kengayadi.

Mazkur maqolaning maqsadi kasb-hunar kollejlarda dual ta'lim tizimining kasbiy tayyorgarlik sifatiga ta'sirini tahlil qilish, uning afzalliklari va amaliy ahamiyatini yoritish hamda ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Mazkur tadqiqot natijalari kasb-hunar ta'limi tizimida dual ta'lim mexanizmlarini yanada rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

DUAL TA'LIM TIZIMINING MAZMUNI VA MOHIYATI

Dual ta'lim tizimi bugungi kunda kasbiy ta'limni tashkil etishning eng samarali modellaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur tizim ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonasi o'rtasidagi uzviy hamkorlikka asoslanib, o'quvchilarning nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan birgalikda o'zlashtirishini ta'minlaydi. Dual ta'lim atamasi lotincha "dualis" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "ikki tomonlama" yoki "ikki qismdan iborat" degan ma'noni anglatadi. Ushbu ta'lim modeli o'quv jarayonining ikki asosiy komponenti — ta'lim muassasasidagi nazariy mashg'ulotlar va korxonalaridagi

amaliy faoliyatning bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda tashkil etilishini nazarda tutadi.

An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchilar ko'proq auditoriyalarda nazariy bilimlarni o'zlashtiradilar, amaliyot esa o'qishning ma'lum bir bosqichida qisqa muddatli tarzda tashkil etiladi. Dual ta'limda esa amaliy tayyorgarlik o'quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. O'quvchi ta'lim muassasasida kasbga oid nazariy bilimlarni egallashi bilan birga, ishlab chiqarish korxonalarida muntazam ravishda amaliy faoliyat olib boradi. Bu esa o'quvchilarga o'z mutaxassisligi bo'yicha haqiqiy ish jarayonlarini kuzatish, zamonaviy uskunalar bilan ishlash, mehnat intizomini o'rganish hamda kasbiy muammolarni amaliy jihatdan hal qilish imkoniyatini yaratadi.

Dual ta'lim tizimining asosiy maqsadi mehnat bozori ehtiyojlariga mos, yuqori malakali, amaliy tajribaga ega va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ushbu tizim orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki ish beruvchilar tomonidan talab qilinadigan kasbiy kompetensiyalarni ham shakllantiradilar. Natijada bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlari ortadi, korxonalar esa o'z ehtiyojlariga mos tayyor mutaxassislarni ishga qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Dual ta'lim tizimining muhim xususiyatlaridan biri nazariy va amaliy ta'limning o'zaro uyg'unligidir. Nazariy bilimlar o'quvchilarga kasbning ilmiy asoslarini tushunishga yordam bersa, amaliy mashg'ulotlar ushbu bilimlarni real ish jarayonida qo'llash imkonini beradi. Masalan, elektr texnikasi yo'nalishida tahsil olayotgan o'quvchi darslarda elektr zanjirlari, xavfsizlik qoidalari va texnik hujjatlar bilan ishlashni o'rgansa, korxonada ushbu bilimlarni amalda qo'llash, uskunalarni sozlash va texnik xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini egallaydi. Bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga va kasbiy mahoratning shakllanishiga xizmat qiladi.

Nazariya va amaliyotning integratsiyasi o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish, jamoada ishlash va mustaqil qaror qabul qilish kabi muhim kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Ishlab chiqarish muhitida faoliyat yuritish jarayonida ular real vaziyatlarga duch keladilar va o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'radilar. Shu tariqa o'quvchilar kasbiy faoliyatga moslashish jarayonini o'qish davridayoq boshlab yuboradilar.

Dual ta'lim tizimining muvaffaqiyatli namunalari qatorida Germaniya tajribasi alohida o'rin tutadi. Bugungi kunda Germaniya dual ta'limning eng rivojlangan va samarali modeliga ega mamlakatlardan biri hisoblanadi. Germaniyada ushbu tizim bir necha o'n yillar davomida takomillashib kelgan bo'lib, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida muhim omillardan biri sifatida qaraladi. Germaniya modelida o'quvchilar vaqtining ma'lum qismini kasb-hunar maktablarida nazariy bilim olishga, qolgan qismini esa korxonalarda amaliy faoliyatga bag'ishlaydilar. Odatda o'quv haftasining 3–4 kuni korxonada, 1–2 kuni esa ta'lim muassasasida o'tkaziladi.

Germaniya modelining yana bir muhim jihati korxonalar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi yaqin hamkorlikdir. Korxonalar o'quv dasturlarini ishlab chiqishda, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda va o'quvchilarning bilimlarini baholashda faol ishtirok etadilar. Ko'plab hollarda o'quvchilar amaliyot davrida korxonalar bilan shartnoma tuzadilar va ma'lum miqdorda moddiy rag'batlantiriladilar. Bu esa ularning kasbga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda kelgusida ish bilan ta'minlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Germaniya tajribasi asosida dual ta'lim tizimi Austria, Switzerland, Denmark va boshqa davlatlarda ham keng qo'llanilmoqda. Ushbu mamlakatlarda dual ta'lim yoshlarning bandligini ta'minlash, ishsizlik darajasini kamaytirish va iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlashda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda dual ta'lim tizimini joriy etish va rivojlantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Kasb-hunar kollejlari ishlab chiqarish korxonalarini bilan hamkorlik asosida amaliy mashg'ulotlar tashkil etilmoqda, o'quv dasturlari mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirilmoqda hamda ta'lim jarayoniga ish beruvchilarni jalb etish mexanizmlari takomillashtirilmoqda. Bu esa ta'lim sifati va bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimi nazariy bilim va amaliy tajribaning uyg'unlashuviga asoslangan zamonaviy ta'lim modeli bo'lib, u o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mehnat bozoriga moslashuvini tezlashtirish hamda malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizimning samarali joriy etilishi ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali kasbiy ta'lim sifati yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

DUAL TA'LIMNING KASBIY TAYYORGARLIK SIFATIGA TA'SIRI

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri mehnat bozori talablariga mos, amaliy tajribaga ega va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishishda dual ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi. Dual ta'lim o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish orqali kasbiy tayyorgarlik sifati oshiradi. Mazkur tizim ta'lim jarayonini real ishlab chiqarish muhiti bilan bog'lagani sababli o'quvchilarning kasbiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Dual ta'limning eng muhim afzalliklaridan biri amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini yaratishidir. An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchilar asosan nazariy bilimlarni o'zlashtiradilar va amaliy mashg'ulotlar cheklangan hajmda tashkil etiladi. Natijada bitiruvchilar ish faoliyatini boshlaganlarida amaliy tajriba yetishmasligi bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch keladilar. Dual ta'lim tizimida esa

o'quvchilar o'qish davrining o'zidayoq korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlarida ishtirok etib, kasbiy faoliyatga oid ko'nikmalarni bosqichma-bosqich egallaydilar. Ular zamonaviy uskunalar bilan ishlash, texnologik jarayonlarni boshqarish, texnik hujjatlar bilan ishlash va mehnat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish bo'yicha muhim tajriba orttiradilar.

Amaliy ko'nikmalarning rivojlanishi o'quvchilarning o'z kasbiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Nazariy bilimlarning amaliyotda qo'llanilishi bilimlarning yanada chuqurroq o'zlashtirilishiga yordam beradi. O'quvchilar real ish vaziyatlariga duch kelganlarida nazariy bilimlarning ahamiyatini yaxshiroq tushunadilar va ularni samarali qo'llashni o'rganadilar. Bu esa kasbiy mahoratning shakllanishiga va mehnat unumdorligining oshishiga xizmat qiladi.

Dual ta'lim tizimi ish joyiga moslashish jarayonini ham sezilarli darajada tezlashtiradi. Odatda yangi ishga qabul qilingan yosh mutaxassislar korxonada faoliyati, ichki tartib-qoidalar, jamoa bilan ishlash va ishlab chiqarish jarayonlariga moslashish uchun ma'lum vaqt talab etadi. Dual ta'lim tizimida tahsil olgan bitiruvchilar esa o'quv davridayoq korxonada muhiti bilan tanishgan bo'ladilar. Ular mehnat intizomi, kasbiy etikaga rioya qilish, jamoada ishlash va mas'uliyatni his etish kabi muhim sifatlarni egallaydilar.

Korxonada amaliy faoliyat olib borish jarayonida o'quvchilar haqiqiy mehnat munosabatlari bilan tanishadilar. Ular ish beruvchilarning talablarini, mijozlar bilan ishlash xususiyatlarini hamda ishlab chiqarish madaniyatini o'rganadilar. Shu sababli bitiruvchilar ishga kirganlaridan so'ng qo'shimcha moslashuv davriga kamroq ehtiyoj sezadilar. Bu holat korxonalar uchun ham foydali bo'lib, yangi xodimlarni qayta tayyorlash xarajatlarini kamaytiradi.

Dual ta'limning kasbiy tayyorgarlik sifatiga ta'sirini baholashda kasbiy kompetensiyalarning shakllanishi alohida ahamiyatga ega. Kasbiy kompetensiya mutaxassisning muayyan kasbiy vazifalarni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar majmuasini anglatadi. Dual ta'lim tizimi aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Korxonalarda tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlar davomida o'quvchilar muammolarni hal qilish, tahliliy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, vaqtni boshqarish va jamoada ishlash kabi kompetensiyalarni rivojlantiradilar. Ular nafaqat kasbiy vazifalarni bajarishni, balki ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularga yechim topishni ham o'rganadilar. Bu esa zamonaviy mutaxassis uchun muhim hisoblangan moslashuvchanlik va innovatsion fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Dual ta'lim tizimi o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Ishlab chiqarish jarayonida turli mutaxassislar, rahbarlar va mijozlar bilan muloqot qilish zarurati ularning kasbiy muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Natijada bitiruvchilar nafaqat o'z mutaxassisligi bo'yicha bilimli, balki samarali muloqot qila oladigan va jamoa bilan ishlashga tayyor mutaxassis sifatida shakllanadilar.

Dual ta'lim tizimining muhim natijalaridan yana biri bitiruvchilarning bandlik darajasini oshirishidir. Bugungi kunda ko'plab ish beruvchilar amaliy tajribaga ega bo'lgan mutaxassislarni ishga qabul qilishga ustuvor ahamiyat beradilar. Dual ta'lim bitiruvchilari esa o'qish davridayoq ishlab chiqarish korxonalarida amaliy faoliyat olib borganliklari sababli mehnat bozorida yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'ladilar.

Ko'plab holatlarda korxonalar amaliyot o'tayotgan o'quvchilar orasidan istiqbolli kadrlarni tanlab, ularni bitirganidan keyin ishga qabul qiladilar. Bu esa yoshlar bandligini ta'minlashga va ishsizlik darajasini kamaytirishga xizmat qiladi. O'quvchilar uchun esa kasbiy faoliyatni boshlash jarayoni ancha yengillashadi, chunki ular ish beruvchilar bilan oldindan tanishgan va o'z imkoniyatlarini amaliy faoliyat orqali namoyon qilgan bo'ladilar.

Dual ta'lim tizimi mamlakat iqtisodiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar mehnat bozori talablariga mos, malakali va tayyor mutaxassislar bilan ta'minlanadi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga yordam beradi. Malakali kadrlar sonining ortishi mamlakatning inson kapitalini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimi kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularning ish joyiga moslashish jarayonini tezlashtiradi, kasbiy kompetensiyalarini shakllantiradi va bandlik darajasining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli dual ta'limni kasb-hunar kollejlarda keng joriy etish va uning samaradorligini oshirish bugungi ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim.

DUAL TA'LIMNI JORIY ETISHDAGI MUAMMOLAR

Dual ta'lim tizimi kasbiy ta'lim sifatini oshirish, mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash hamda yoshlarning bandligini ta'minlashda samarali mexanizm hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu tizimni amaliyotga joriy etish jarayonida qator tashkiliy, iqtisodiy va pedagogik muammolar ham yuzaga kelmoqda. Mazkur muammolar dual ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va uning rivojlanish sur'atlarini sekinlashtirishi mumkin. Shu sababli mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha samarali choralar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dual ta'lim tizimini joriy etishdagi asosiy muammolardan biri ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni samarali yo'lga qo'yish bilan bog'liqdir. Mazkur tizimning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ishlab chiqarish korxonalarining ta'lim jarayonidagi ishtirokiga bog'liq bo'lsa-da, amaliyotda barcha

korxonalar ham ushbu jarayonda faol qatnashishga tayyor emas. Ayrim korxonalar o'quvchilarni amaliyotga qabul qilishni qo'shimcha mas'uliyat va ortiqcha xarajat sifatida baholaydilar. O'quvchilar bilan ishlash uchun vaqt ajratish, xavfsizlik qoidalarini ta'minlash va nazorat olib borish korxonalar zimmasiga qo'shimcha vazifalar yuklaydi.

Ba'zi hollarda korxonalar va ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlikning huquqiy va tashkiliy mexanizmlari yetarli darajada shakllanmaganligi ham kuzatiladi. Natijada amaliy mashg'ulotlarni rejalashtirish, o'quvchilar faoliyatini baholash va o'quv dasturlarini ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish jarayonlarida muammolar yuzaga keladi. Ayrim hududlarda esa kasb-hunar kollejlari yaqin joylashgan yirik ishlab chiqarish korxonalarining yetishmasligi dual ta'limni tashkil etishni murakkablashtiradi.

Dual ta'lim tizimini rivojlantirishdagi yana bir muhim muammo moddiy-texnik bazaning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlari yuqori texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli uskunalarga asoslanmoqda. Biroq ayrim kasb-hunar kollejlari foydalanilayotgan o'quv jihozlari va laboratoriya uskunalari zamonaviy ishlab chiqarish talablariga to'liq javob bermaydi. Bu esa o'quvchilarning mehnat bozorida talab etiladigan texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Moddiy-texnik bazaning eskirganligi o'quv jarayonining amaliy yo'nalganligini pasaytiradi. O'quvchilar nazariy bilimlarni egallashlari mumkin, biroq ular zamonaviy ishlab chiqarishda qo'llanilayotgan texnika va texnologiyalar bilan ishlash tajribasiga ega bo'lmaydilar. Natijada bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi va raqobatbardoshligi pasayishi mumkin. Shu sababli kasb-hunar kollejlari zamonaviy texnik vositalar, laboratoriyalar, simulyatsion dasturlar va innovatsion o'quv-uslubiy resurslar bilan ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Dual ta'lim tizimining samaradorligini ta'minlashda inson omili ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, malakali mentorlar va ishlab chiqarish ustalarining yetishmasligi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Dual ta'lim jarayonida mentor o'quvchining amaliy faoliyatini boshqaruvchi, kasbiy bilim va tajribalarni uzatuvchi asosiy shaxs hisoblanadi. Mentorlar o'quvchilarga kasbiy faoliyatning nozik jihatlarini o'rgatadi, ularning amaliy topshiriqlarni bajarishini nazorat qiladi hamda kasbiy rivojlanishiga ko'maklashadi.

Amaliyotda esa barcha korxonalarda ham pedagogik ko'nikmalarga ega bo'lgan tajribali mutaxassislar mavjud emas. Ko'plab ishlab chiqarish xodimlari o'z kasbining ustasi bo'lishlariga qaramasdan, bilim va tajribani o'quvchilarga samarali yetkazish metodikasini yetarli darajada bilmasliklari mumkin. Bu holat o'quvchilarning amaliy tayyorgarligi sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayrim hollarda mentorlarning ish

yuklamasi yuqori bo'lgani sababli ular o'quvchilar bilan individual ishlash uchun yetarli vaqt ajrata olmaydilar.

Mentorlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish masalasi dual ta'limning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Korxonalarda faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun maxsus o'quv kurslari, seminarlar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish orqali ularning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Bu esa amaliy ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini yanada samarali shakllantirishga yordam beradi.

Dual ta'limni joriy etishda moliyaviy muammolar ham muhim o'rin tutadi. Ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish, zamonaviy jihozlar xarid qilish, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va mentorlarni rag'batlantirish uchun qo'shimcha mablag'lar talab etiladi. Ayrim hollarda moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi dual ta'lim dasturlarining to'liq amalga oshirilishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Shuningdek, o'quv dasturlari va ishlab chiqarish ehtiyojlari o'rtasidagi nomuvofiqlik ham ayrim muammolarni yuzaga keltiradi. Mehnat bozori talablari tez o'zgarib borayotgan bir sharoitda o'quv rejalari va fan dasturlarini muntazam yangilab borish zarur. Aks holda ta'lim mazmuni zamonaviy ishlab chiqarish talablaridan ortda qolishi mumkin. Shu sababli ish beruvchilar, ta'lim muassasalari va tegishli davlat tashkilotlari o'rtasida doimiy hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim hisoblanadi.

Dual ta'lim tizimini joriy etishda o'quvchilarning transport, yashash va ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish bilan bog'liq muammolar ham uchrab turadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida joylashgan ta'lim muassasalari uchun korxonalariga qatnov masalasi muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu esa ayrim o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlarda muntazam ishtirok etish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimi katta imkoniyatlarga ega bo'lishiga qaramasdan, uni samarali joriy etish uchun korxonalar bilan hamkorlikni mustahkamlash, moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilish, malakali mentorlar tayyorlash, moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish va o'quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish zarur. Mazkur muammolarning bosqichma-bosqich bartaraf etilishi dual ta'lim tizimining samaradorligini oshirish va kasb-hunar ta'limi sifatini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

Kasb-hunar kollejlari dual ta'lim tizimini samarali tashkil etish va uning natijadorligini oshirish ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish korxonalari, ish beruvchilar hamda davlat tashkilotlarining o'zaro hamkorligiga bog'liq. Dual ta'limning asosiy maqsadi mehnat bozori talablariga mos, zamonaviy kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ushbu

maqsadga erishish uchun dual ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dual ta'lim tizimi samaradorligini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni yanada kengaytirish hisoblanadi. Bugungi kunda mehnat bozori ehtiyojlari tez sur'atlarda o'zgarib borayotganligi sababli kasb-hunar kollejlari o'quv dasturlarini ishlab chiqarish korxonalar ehtiyojlariga moslashtirib borishi zarur. Buning uchun ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik shartnomalarini tuzish, o'quvchilar amaliyotini muntazam tashkil etish hamda mutaxassislar tayyorlash bo'yicha qo'shma dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Korxonalar bilan hamkorlikni rivojlantirish doirasida kasb-hunar kollejlari "Hamkor korxonalar" modelini joriy etish tavsiya etiladi. Ushbu model asosida har bir ta'lim muassasasi o'z yo'nalishiga mos yetakchi korxonalar bilan doimiy aloqalarni yo'lga qo'yishi mumkin. Bunday hamkorlik o'quvchilarni amaliyot bazalari bilan ta'minlash, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va bitiruvchilarni ishga joylashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Korxonalar tomonidan ta'lim muassasalariga texnik ko'mak ko'rsatish, zamonaviy uskunalarni ta'minlash va ishlab chiqarish mutaxassislarini o'quv jarayoniga jalb qilish ham dual ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Dual ta'lim tizimini rivojlantirishning yana bir muhim yo'nalishi amaliyot dasturlarini takomillashtirish bilan bog'liq. Amaliy mashg'ulotlar faqatgina ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatish bilan cheklanib qolmasligi, balki o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Shu sababli amaliyot dasturlarini ishlab chiqishda korxonalar va ta'lim muassasalari mutaxassislari hamkorlikda faoliyat olib borishlari lozim.

Amaliyot jarayonida o'quvchilarga aniq kasbiy vazifalar yuklatilishi, ular tomonidan bajarilgan ishlar muntazam monitoring qilinishi va baholanishi maqsadga muvofiqdir. Har bir amaliyot bosqichi uchun kutilayotgan natijalar va baholash mezonlarini ishlab chiqish o'quvchilarning amaliy tayyorgarlik sifatini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, amaliyot davomida o'quvchilar zamonaviy texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli ishlab chiqarish vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini ham egallashlari lozim.

Kasb-hunar kollejlari amaliyot dasturlarini takomillashtirish maqsadida virtual laboratoriyalar, simulyatsion treninglar va raqamli ta'lim platformalaridan foydalanishni kengaytirish tavsiya etiladi. Bunday texnologiyalar ishlab chiqarishdagi murakkab jarayonlarni xavfsiz va samarali tarzda o'rganish imkonini beradi. Ayniqsa, yuqori texnologiyali kasblar bo'yicha o'quvchilarning amaliy tayyorgarligini kuchaytirishda raqamli vositalarning ahamiyati katta.

Dual ta'lim tizimining muvaffaqiyati ko'p jihatdan ish beruvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokiga bog'liq. Shu sababli ish beruvchilarni kasbiy ta'lim jarayoniga faol jalb etish zarur. Korxonalar vakillari o'quv dasturlarini ishlab chiqishda, malaka talablarini belgilashda va o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini baholashda faol ishtirok etishlari kerak. Bu ta'lim mazmunining mehnat bozori ehtiyojlariga mosligini ta'minlaydi.

Ish beruvchilarni ta'lim jarayoniga jalb qilishning samarali shakllaridan biri ishlab chiqarish mutaxassislari mahorat darslari, seminarlar va amaliy treninglarga taklif etishdir. Bunday tadbirlar o'quvchilarga real ishlab chiqarish tajribasi bilan tanishish imkonini beradi hamda ularning kasbiy motivatsiyasini oshiradi. Korxonalar mutaxassislari tomonidan zamonaviy texnologiyalar va innovatsion ishlab chiqarish jarayonlari bo'yicha beriladigan ma'lumotlar o'quvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Bitiruvchilarning bandligini ta'minlash maqsadida ta'lim muassasalari huzurida "Karyera markazlari" faoliyatini rivojlantirish tavsiya etiladi. Ushbu markazlar korxonalar bilan hamkorlikda bo'sh ish o'rinlari yarmarkalarini tashkil etishi, bitiruvchilarga kasbiy maslahatlar berishi va ularni ishga joylashtirish jarayoniga ko'maklashishi mumkin. Bu esa ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Dual ta'lim tizimini takomillashtirishda pedagog kadrlar va ishlab chiqarish mentorlarining malakasini oshirish ham muhim vazifalardan biridir. O'qituvchilar va mentorlar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va ishlab chiqarishdagi innovatsion jarayonlar bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozim. Bu ularning kasbiy salohiyatini rivojlantirish va o'quvchilarga sifatli ta'lim berish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, dual ta'lim tizimining samaradorligini muntazam monitoring qilish va baholash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi, ish beruvchilarning qoniqish ko'rsatkichi, o'quvchilarning amaliy kompetensiyalari va korxonalar bilan hamkorlik samaradorligi kabi mezonlar asosida tizim faoliyatini tahlil qilib borish maqsadga muvofiqdir. Olingan natijalar asosida dual ta'lim dasturlarini doimiy ravishda yangilash va takomillashtirish mumkin bo'ladi.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimini rivojlantirish uchun korxonalar bilan hamkorlikni kengaytirish, amaliyot dasturlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, ish beruvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish, pedagog va mentorlar malakasini oshirish hamda monitoring tizimini kuchaytirish zarur. Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi kasb-hunar kollejlarda ta'lim sifatini oshirish, bitiruvchilarning raqobatbardoshligini kuchaytirish va mehnat bozori ehtiyojlariga mos malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim tizimi kasb-hunar kollejarida malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning eng samarali ta'lim modellaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash orqali o'quvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini sezilarli ravishda oshiradi. Dual ta'lim jarayonida o'quvchilar ta'lim muassasasida olgan bilimlarini ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot orqali mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa bilim, ko'nikma va malakalarning puxta shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari dual ta'lim tizimi o'quvchilarning amaliy tayyorgarligini kuchaytirish bilan bir qatorda ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. O'quvchilar ishlab chiqarish muhiti bilan bevosita tanishish, zamonaviy texnologiyalarni o'rganish, real ish jarayonlarida ishtirok etish va kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish orqali o'z mutaxassisliklari bo'yicha zarur tajriba orttiradilar. Natijada bitiruvchilar mehnat bozoriga kirib borishda ancha tayyor holatga keladilar.

Dual ta'limning yana bir muhim afzalligi o'quvchilarning ish joyiga moslashish jarayonini tezlashtirishidir. An'anaviy ta'lim tizimida bitiruvchilar ko'pincha yangi ish muhitiga moslashish uchun ma'lum vaqt talab qilsa, dual ta'lim tizimida tahsil olgan yoshlar korxonalaridagi amaliy faoliyat orqali mehnat jarayonlari bilan oldindan tanishib ulguradilar. Bu holat ish beruvchilar uchun ham qulaylik yaratadi, chunki ular qo'shimcha tayyorgarlik talab qilmaydigan yoki qisqa muddatda moslasha oladigan mutaxassislarga ega bo'ladilar.

Maqolada ko'rib chiqilgan xorijiy tajribalar, ayniqsa Germaniya dual ta'lim modeli, nazariya va amaliyot integratsiyasining yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi. Mazkur modelning muvaffaqiyati ta'lim muassasalari, korxonalar va davlat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikning mustahkam yo'lga qo'yilganligi bilan izohlanadi. Ushbu tajribalar O'zbekiston kasb-hunar ta'limi tizimini takomillashtirish uchun ham muhim metodik va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida dual ta'lim tizimini joriy etish va rivojlantirishda ayrim muammolar mavjudligi ham aniqlandi. Korxonalar bilan hamkorlikning barcha hududlarda bir xil darajada yo'lga qo'yilmaganligi, moddiy-texnik bazaning ayrim hollarda zamonaviy talablar darajasida emasligi, malakali mentorlar yetishmasligi hamda moliyaviy ta'minot bilan bog'liq masalalar dual ta'lim samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mazkur muammolarni bartaraf etish dual ta'lim tizimini yanada rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Kasb-hunar kollejarida dual ta'limning samaradorligini oshirish uchun korxonalar bilan uzoq muddatli hamkorlik aloqalarini kengaytirish, ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos o'quv dasturlarini yaratish, amaliy mashg'ulotlar sifatini yaxshilash

va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. O‘qituvchilar va ishlab chiqarish mentorlarining malakasini muntazam oshirib borish ham kasbiy tayyorgarlik sifatini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mehnat bozorida yuz berayotgan o‘zgarishlar sharoitida kasb-hunar ta’limi tizimi ham doimiy ravishda yangilanib borishi zarur. Raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish, sun’iy intellekt va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi mutaxassislardan yangi bilim va ko‘nikmalarni talab qilmoqda. Dual ta’lim modeli aynan shu ehtiyojlarni qondirish imkoniyatiga ega bo‘lib, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni mustahkamlaydi hamda zamonaviy mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, dual ta’lim tizimi kasb-hunar kollejlarda mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishning samarali va istiqbolli vositasi hisoblanadi. Ushbu tizim o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy tajriba bilan boyitadi, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytiradi va bandlik darajasining oshishiga xizmat qiladi. Ta’lim muassasalari, korxonalar va davlat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash, dual ta’limni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda zamonaviy ishlab chiqarish talablariga mos ta’lim muhitini yaratish orqali kasb-hunar ta’limi sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Shu jihatdan dual ta’lim tizimini rivojlantirish mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti, inson kapitalini yuksaltirish va yoshlarning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatini ta’minlashda muhim strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ–637-son **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.**
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF–5812-son **“Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni.**
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PQ–4428-son **“Professional ta’lim tizimini yanada rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.**
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi 163-son **“Dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.**
5. UNESCO. *Strategy for Technical and Vocational Education and Training (TVET) 2022–2029.* Paris: UNESCO Publishing, 2022.
6. International Labour Organization. *Skills and Employability Branch: Global Employment Trends and Skills Development Reports.* Geneva: ILO Publications, 2023.

7. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Learning for Jobs*. Paris: OECD Publishing, 2010.
8. European Centre for the Development of Vocational Training. *The Role of Apprenticeships in Modern Vocational Education and Training Systems*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021.
9. Euler D. *Germany's Dual Vocational Training System: A Model for Other Countries?* Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2013.
10. Deissinger T. *The German Dual Vocational Education and Training System*. Baden-Baden: Nomos Publishing, 2015.
11. Rauner F., Smith E. *Rediscovering Apprenticeship: Research Findings of the International Network on Innovative Apprenticeship*. Dordrecht: Springer, 2010.
12. Abduqodirov A.A., Ishmuhamedov R.J. **Kasbiy ta'lim pedagogikasi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
13. Muslimov N.A. **Kasb ta'limi metodikasi**. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
14. Xodjayev B.X. **Pedagogika nazariyasi va amaliyoti**. – Toshkent: Sano-standart, 2019.
15. Professional ta'limni rivojlantirish instituti. **Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar**. – Toshkent, 2023.